Succes door samenwerking: de vliegenorchis in de Gronseledel

Van slechts één naar maar liefst tachtig vliegenorchissen op twee hectare. Dat is geen geringe prestatie. Mark Engels en Erik Hartgers, beide lid van de Werkgroep Europese Orchideeën (WEO) van de KNNV, hebben het samen met een groep vrijwilligers voor elkaar gekregen. In samenwerking met Staatsbosbeheer zetten zij zich al acht jaar in voor de vliegenorchis in de Gronseledel in Zuid-Limburg.

Tekst Cor Oldenburg | **Foto's** Mark Engels

"Van jongs af aan ben ik al gefascineerd door orchideeën," vertelt Mark, wat voor hem de reden was om lid te worden van de WEO. Wetend dat veel orchideeënsoorten in Nederland achteruitgingen door achterblijvend beheer en het gebrek aan inventarisaties, wilde hij zich inzetten voor het beheer en de bescherming van orchideeën. Zijn aandacht werd getrokken door de vliegenorchis (*Ophrys insectifera*), een in Nederland zeldzame soort die in de afgelopen decennia in aantallen hard achteruit is gegaan. Hij onderzocht wat de oude groeiplaatsen waren van deze orchidee en besloot ze na te lopen. De Gronseledel was een locatie waar Staatsbosbeheer al jaren niet meer geïnventariseerd had. Juist op die plek, waar de bodemgesteldheid erg gunstig is voor de soort, vond Mark één exemplaar.

Ontdekking

De Gronseledel, een droogdal langs de Geul, was van oudsher 'gebruiksnatuur'. Kleinschalige begrazing zorgde voor een open groeiplaats waar de vliegenorchis goed gedijde. Vanaf de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw bleef het 'beheer' van de Gronseledel echter liggen, waardoor het gebied dichtgroeide met bos en struikgewas. In de jaren '80 volgde een kentering: om de zeven jaar voerde Staatsbosbeheer een kaalslag uit om het gebied weer open te maken – niet bevorderlijk voor het voortbestaan van de vliegenorchis.
De vondst van Mark vormde de aanzet tot een overleg met Staatsbosbeheer. Hij en Erik brachten Staatsbosbeheer op de hoogte van de vliegenorchis. Ze stelden niet alleen het ontoereikende beheer voor de orchidee aan de kaak, ze kwamen ook met een plan om de groeiplaats te beheren. Dankzij hun goed onderbouwde verhaal ging Staatsbosbeheer graag met ze in zee. "Het is belangrijk om te laten zien dat je weet waar je het over hebt", licht Mark toe.

Beheer

Het beheerplan was simpel, maar vergde wel tijd, aandacht en een kleinschalige aanpak; zaken waar Staatsbosbeheer als gevolg van bezuinigingen geen middelen voor had. Voor de vliegenorchis was het van belang om de bosvorming terug te dringen, de hellingen schraal te houden en de groeiplaats ook niet te laten overwoekeren door grassen. Dat laatste wordt bereikt door schapenbegrazing. Vanaf eind juli, als de vliegenorchis al zaad heeft gezet, wordt het beheerdeel afgezet met een raster, waarbinnen de schapen de vegetatie millimeteren. In het najaar komen vervolgens de vrijwilligers langs om alle houtige gewassen kort te knippen en het snoeisel af te voeren. Afgezien van een paar bosmaaiers komt er geen machine aan te pas. "Machinaal gaat het allemaal

Wil jij of je afdeling ook aan de slag met natuurbescherming in eigen omgeving? Kom dan naar de gewestelijke bijeenkomsten die het Landelijke Bestuur in het najaar 2018 organiseert.
Nijmegen: 25 september Amsterdam: 2 oktober
Groningen: 27 september Dordrecht: 4 oktober

Programma en aanmelden:
www.knnv.nl/bijeenkomsten-natuurbescherming

De Gronseledel: groeiplaats van de vliegenorchis.

dan wel sneller, maar dan heb je prompt last van heel veel bramenopslag", legt Mark uit. "Juist omdat we met de hand de kleine dingen doen, komen er veel vliegenorchissen tevoorschijn. Ze profiteren van de omstandigheden die we gunstiger voor hen hebben gemaakt. Op plekken die we hebben teruggezet op bosvorming groeien nu verrassend veel nieuwe vliegenorchissen." Het project gaat uit van doelsoortensynchronisatie. Er is gekozen om werkzaamheden uit te voeren voor één soort, maar andere soorten kunnen daar ook van profiteren. Dankzij de kleine schaal waarop de vrijwilligers werken, kunnen ze daar aandacht aan schenken. "Dat is wat echt goed is voor de natuur." Mark wijst op een zuurbes (*Berberis vulgaris*). "Omdat we hier niet met een maaibalk doorheen gaan blijft deze staan. Ook de jonge sleedoorns laten we ongemoeid, gunstig voor de sleedoornpage." Plantensoorten van het kalkgrasland gedijen goed in de Gronseledel. Ook oliekevers, hazelworm en levendbarende hagedis profiteren van het werk van de vrijwilligers. Mark blijft wel realistisch: "Als je overal rekening mee probeert te houden mag je niks meer. Sommige soorten gaan daardoor achteruit. Ons beheer focust op de vliegenorchis."

Bloeiende vliegenorchis (*Ophrys insectifera*).

Samenwerking met Staatsbosbeheer

"Er ging een jaar overheen voordat er een vrijwilligersovereenkomst was", bekent Mark. "Maar we begonnen eigenlijk al snel nadat we toestemming hadden gekregen. Dat was in 2010." Het project startte met een bescheiden 100 m^2. In eerste instantie was het beheer gefocust op en rond de plek waar Mark die ene vliegenorchis had gevonden. Jaar na jaar breidde het werkareaal zich uit, tot twee hectare nu. Ieder najaar komen de vrijwilligers in de Gronseledel. De groep bestaat uit tien tot vijftien vaste mensen van de WEO, die van heinde en verre komen om een weekend in Limburg voor de vliegenorchis aan de slag te gaan. "We maken er een heel werkweekend van", lacht Mark. "Het voordeel van de vrijwilligers is dat ze niet veel nodig hebben. Ze krijgen bijvoorbeeld geen reiskostenvergoeding. Staatsbosbeheer zorgt voor een natje en een droogje, en een partytent om tijdens een pauze onder te schuilen als het regent. Verder is het puur de voldoening die ze uit het werk halen. En het feit dat ze resultaat zien: elk jaar komen er nieuwe vliegenorchissen bij.
Dankzij de inzet van de vrijwilligers is het project een succes geworden. Mark wijst erop dat ook de rol van Staatsbosbeheer belangrijk is geweest. "Zij hebben ons werk gefaciliteerd. De betrokkenen bij Staatsbosbeheer zijn mensen met passie, die het nut inzien van vrijwilligerswerk. Daarom is er een samenspel tussen ons ontstaan. Ieder jaar mochten we meer doen en we raakten met Staatsbosbeheer steeds meer op elkaar ingespeeld." Zo heeft een aantal vrijwilligers op kosten van de beheerder een cursus werken met de bosmaaier gevolgd, en mogen ze in het najaar bosmaaiers reserveren.

Toekomst

De samenwerking tussen de vrijwilligers en Staatsbosbeheer bleek een gouden greep voor de vliegenorchis. De vrijwilligersovereenkomst gold in eerste instantie voor vijf jaar, maar dat is stilzwijgend verlengd. Dankzij het initiatief van de vrijwilligers, wederzijds respect en vertrouwen is het project in de Gronseledel een succes geworden. Mark kijkt tevreden uit over de Gronseledel. "De kwaliteit van dit gebied voor de vliegenorchis is iets om trots op te zijn. Ook ben ik er trots op dat Staatsbosbeheer geld voor ons heeft gereserveerd om het gebied toekomstbestendig te maken. We zien mogelijkheden om verder uit te breiden, iets wat we zeker gaan doen." ■